

PRIZONIERII ROMÂNI ARDELENI DIN RUSIA ÎN ANII NEUTRALITĂȚII REGATULUI ROMÂNIEI (1914-1916)

Participarea românilor ardeleni la luptele purtate de armata austro-ungară în anii primului război mondial a fost cea mai aspră realitate cu care s-au confruntat aceștia, ca și celelalte popoare ale monarhiei, în întreaga existență a imperiului habsburgic¹. Cu toate acestea, dincolo de șocul teribil provocat de greutatea acestui cataclism fără precedent, militarii români au avut pe front, mai ales în prima parte a războiului, un comportament cu nimic mai prejos decât cel al națiunilor privilegiate, austriei și ungurii și, chiar după aprecierea comandamentelor, superior celui manifestat de alte popoare componente ale Austro-Ungariei. Atitudinea lor, care a întrecut cu mult așteptările diriguitorilor de la Viena și Budapesta, se întemeia pe câțiva factori demni de luat în seamă: influența încă puternică în conștiința oamenilor simpli a mitului “bunului împărat”, respectul combinat cu teama față de autoritatea de orice fel, credința în tăria imperiului și a armatei sale, dorința de a feri de neplăceri și persecuții familiile rămase acasă și, credem că nu în ultimul rând, încrederea în frunzașii naționali al căror îndemn a fost ca românii să răspundă fără rezerve la “chemarea patriei”, în speranța recunoașterii drepturilor lor în viitorul imperiu victorios în război.

Treptat însă, chiar din primul an al conflagrației, soldații români au fost puși în fața unor realități total diferite de cele la care se așteptau. În locul victoriei rapide, mult trâmbițate de propaganda oficială, armata austro-ungară s-a izbit de o surprinzătoare rezistență din partea micii Serbii și a suferit înfrângeri grele în fața armatei ruse din Galiția, soldate cu zeci de mii de morți, răniți și prizonieri². Ca urmare, la numai câteva luni de la izbucnirea războiului, imperiul dualist părea că se află în pragul prăbușirii, fiind salvat doar de intervenția energetică a trupelor germane aliate.

Ororile războiului, mai ales catastrofele pierderi umane înregistrate pe frontul răsăritean, au avut un efect profund demoralizant asupra armatei cezaro-crăiești. În ce îi privea pe români, la acestea se adăugau umilințele tot mai numeroase la care îi supuneau ofițerii unguri, mai ales, al căror comportament

---

¹ Maniu 1921; Maior 1985, p. 354-367; Șerban 1998-1999, p. 201-215; Groza 1987-1988, p. 351-362.

² Maniu 1921; Maior 1985, p. 354-367; Șerban 1998-1999, p. 201-215; Groza 1987-1988, p. 351-362.

relativ binevoitor și civilizat din primele zile de război s-a transformat curând într-unul arogant și brutal, făcând adesea imposibil traiul soldaților de pe front. Se mai adăugau apoi, în ciuda cenzurării corespondenței, veștile de acasă despre nedreptățile și persecuțiile săvârșite de autorități împotriva celor dovediți sau bănuți numai de insuficientă fidelitate față de “patria maghiară”.

Contactul cu trupele de pe front cu componență majoritar slavă nu a fost nici el de natură să sporească atașamentul românilor față de cauza monarhiei bicefale. Ceho-slovacii, mai ales, foloseau orice împrejurare pentru a nu opune rezistența cerută, pentru a se preda în număr mare sau pentru a dezerta. Adăugându-se frustrărilor personale pe care românii le trăiau zilnic, exemplul acestora a devenit “morbul” care a contaminat treptat și regimentele românești de pe frontul de răsărit. Cazurile de combativitate redusă sau chiar de insubordonare, căderea deliberată în captivitate, dezertările și trecerile în grup sau individuale în liniile inamicului au sporit permanent, manifestându-se cu mai mare amploare îndeosebi după intrarea României în război, în vara anului 1916. Legat de aceasta, nu este întâmplător faptul că autoritățile militare austro-ungare s-au ferit pe cât le-a fost posibil să trimită unitățile ardelene și bucovinene pe frontul românesc și nici acela că Marele Stat Major imperial a decis în a doua parte a războiului strămutarea garnizoanelor regimentelor românești în părțile vestice ale monarhiei, pentru a le feri de contactul cu populația căreia îi aparțineau și de vecinătatea cu Regatul Român.

Nu ne vom opri aici asupra împrejurărilor în care a luat naștere prizonieratul românesc din Rusia, ele fiind prezentate pe larg într-un studiu anterior³. Subliniem doar că, deși majoritatea prizonierilor români, ca și de alte etnii, au fost capturați de ruși în urma operațiilor militare, mai ales în cursul ofensivelor generalului Brusilov din 1914 și 1916, mulți dintre ei au ajuns în captivitate în mod intenționat, pentru a nu mai fi siliți să lupte în numele unei cauze cu totul potrivnică intereselor și aspirațiilor națiunii lor.

*

*

*

De regulă, prizonierii austro-ungari și germani capturați în zona Frontului rusesc de Sud-Vest erau expediați spre “punctul de concentrare” de la Darnița – o suburbie a Kievului, pe malul vestic al Niprului –, unde fost amenajat după izbucnirea războiului un mare lagăr, în vecinătatea căruia se găseau importante depozite de subzistență ale armatei ruse. De aici, după ce erau triați în funcție de ocupațiile din viața civilă, după vârstă și starea de sănătate, prizonierii erau transportați cu trenurile în diverse regiuni ale uriașului imperiu euro-asiatic, fiind

---

³ Șerban 1998-1999, p. 209-215.

repartizați la felurite munci industriale și agricole, pentru a suplini marele deficit de forță de muncă cu care se confrunta Rusia în condițiile repetatelor mobilizări din timpul războiului.

Pe teritoriul rusesc se găseau 400 de lagăre mari, permanente, pentru prizonierii din armatele Puterilor Centrale și ale aliaților lor, și aproape 700 de lagăre mai mici, provizorii, răspândite atât în Rusia europeană cât și în Siberia, Asia Centrală și Orientul Îndepărtat. Numai în cele 40 de lagăre mari din Siberia se găseau până la 500.000 de prizonieri din armatele austro-ungară și germană, printre care și români⁴. După aceleași date, printre prizonierii din Rusia se numărau și 300-400.000 de turci și bulgari capturați pe frontul din Caucaz și în zona dobrogeano-dunăreană a frontului românesc⁵.

Conform unor surse rusești din acei ani, în anul 1917 numărul prizonierilor austro-ungari din Rusia depășea 2,1 milioane, din care circa 650.000 proveneau din zona ungară a imperiului dualist⁶. În ceea ce îi privește pe românii transilvăneni și bucovineni, după unele date publicate în presa rusească din ultimele săptămâni ale regimului țarist, după încheierea ofensivei lui Brusilov din vara anului 1916 se aflau în Rusia circa 120.000 de prizonieri⁷. Suntem, după părerea noastră, îndreptățiți să punem sub semnul îndoielii autenticitatea acestor cifre, cu atât mai mult cu cât ele provin din surse cu caracter propagandistic, destinate să evidențieze vulnerabilitatea inamicului și să îmbărbăteze pe cât mai era posibil poporul sătul de război al Rusiei. Însă, chiar dacă ele sunt supraevaluate, este unanim admis faptul că pierderile în prizonieri ale Austro-Ungariei au fost extrem de mari, fiind depășite doar de cele înregistrate de armata rusă. În ceea ce îi privește pe români, se apreciază îndeobște, inclusiv de către foști prizonieri și participanți la voluntariatul național românesc de pe teritoriul Rusiei, că numărul celor aflați în captivitate a fost de circa 120.000, adică un procent însemnat din totalul celor aproape 590.000 de conaționali combatanți în armata cezaro-crăiască în timpul primului război mondial⁸.

Prizonierii români erau răspândiți mai ales în regiunile Kiev, Odessa, Herson, Krivoirog, Taganrog, Moscova, Novgorod, Kazan, însă unele grupuri au fost duse la muncă, îndeosebi în agricultură, în minerit, la întrețineri de drumuri și căi ferate etc., și în alte zone, inclusiv în îndepărtatele ținuturi siberiene⁹. De pildă, numai în lagărele din guberniile Odessa, Harkov, Tambov și Smolensk se

⁴ Matveev 1961, p. 78.

⁵ Matveev 1961, p. 78.

⁶ Botezan 1978, p. 133-143.

⁷ AMU: Poruțiu, mss; RM 1917, 22 decembrie; Kirițescu 1925, p. 409; Duțu 1968, p. 1128.

⁸ Păcățianu 1922, p. 38.

⁹ Popeangă 1978, p. 235.

aflau în vara anului 1917 aproximativ 22.500 de prizonieri români, iar alte grupuri compacte au fost repartizate în guberniile Orlov (Orel), Voronej, Samara și în districtele siberiene Omsk și Irkutsk¹⁰.

În ce privește traiul prizonierilor români din Rusia, deținem o seamă de mărturii păstrate îndeosebi în memorialistica acestora. În general, prizonieratul a fost pentru ei o perioadă de privațiuni și suferințe, generate de condițiile grele cu care s-au confruntat nemijlocit și, nu în ultimul rând, de îndelungata despărțire de familiile rămase acasă și de locurile natale¹¹. Prizonierii din lagăre duceau o lipsă acută de haine și încălțăminte adecvate condițiilor de climă din Rusia, iar cei repartizați la muncă erau siliți deseori să lucreze până la 18 ore pe zi în schimbul unei plăți zilnice de 20-25 de copeici și două cămăși pe an¹².

Revenind asupra unui aspect semnalat deja, trebuie spus că prizonierii transportați din zona frontului în “câmpurile de triere”, ca cel de la Darnița, erau selectați după diverse criterii și repartizați apoi la felurite munci, în funcție de ocupațiile lor din viața civilă.

În mod firesc, militarii aflați în captivitate ilustrau cu fidelitate structura socială a popoarelor din care proveneau. În privința românilor, marea lor majoritate erau plugari, iar un număr restrâns practicau diverse meserii specifice mediului rural: fierărit, dulgherit, tâmplărie, cizmărie etc. O altă categorie, de asemenea restrânsă numeric, o formau muncitorii, cei mai mulți din zonele miniere și mai puțini din întreprinderile industriale ale Transilvaniei. În fine, un procent de circa 5% era constituit din intelectuali (avocați, învățători, preoți, gazetari, profesori, medici, ingineri), purtând grade de ofițeri de rezervă în armata austro-ungară, cărora li se adăuga un mic număr de ofițeri de profesie.

Prizonierii proveniți din mediul rural au fost distribuiți de regulă unor proprietari agricoli, pentru a suplini lipsa acută de forță de muncă cauzată de repetatele și masivele mobilizări decretate în Rusia în anii războiului. După relatările consemnate în memorialistica privitoare la război și prizonierat, ei au avut o soartă mult mai bună comparativ cu cei trimiși la grelele munci de la căile ferate, drumuri, reparații de poduri, construcții de tunele în zonele muntoase din Ural, Caucaz, Siberia, exploatări forestiere etc. sau cu muncitorii calificați și necalificați repartizați în industrie și minerit. În general, prizonierii români care lucrau pe moșii și-au dobândit o bună reputație, fiind apreciați ca oameni harnici, cinstiți, modești și ascultători, calități rar întâlnite la lucrătorii ruși. În diverse cazuri, “avstriții” – cum îi numeau rușii simpli pe români, la fel ca pe toți prizonierii austro-ungari – nu s-au limitat numai la muncile câmpului sau la cele din gospodăriile proprietarilor, manifestând chiar o imaginație și inventivitate cu

¹⁰ Nițescu 1926, p. 55; Matveev 1961, p. 78.

¹¹ AMU: Nemoianu, mss.; Șaiu, mss.; Ghinghiniță, mss.; Petricoane-Drugărin, mss.; Furlugeanu, mss.; Pop, mss.

¹² Deutsch 1957, p. 178.

care i-au uimit pe localnici. Conform mai multor relatări ale unor foști prizonieri, în câteva locuri țărani-meseriași proveniți din satele Transilvaniei au izbutit, cu mijloacele improvizate pe care le aveau la îndemână, să îmbunătățească inventarul agricol al proprietarilor la care lucrau, să repare magazii și hambare părăginite, să construiască acoperișuri noi pentru locuințe și anexe gospodărești etc.¹³. Într-un sat din regiunea Voronejului, cinci prizonieri români au construit o moară de apă după tradiția satelor ardeleni, așa încât “cei câțiva proprietari cu pământ mai mult și ceilalți săteni de acolo nu mai trebuiau să străbată aproape 50 de verste cu căruțele sau săniile, ca să-și macine bucatele la moara unui boier hapsân, care îi jecmănea cât putea”. În alt sat din aceeași zonă, “doi fierari din părțile Brașovului au construit numai cu mâinile lor un cazan pentru făcut rachiu din poame”, după care “au dobândit printre rușii localnici mai mare cinste decât dacă ar fi făptuit cea mai mare minune a lumii”¹⁴.

Cu puține excepții, din memorialistica cercetată reiese că, de regulă, ca urmare a prețuirii pe care au dobândit-o, cei trimiși la munci agricole nu au avut de suportat privațiunile îndurate de lucrătorii din alte sectoare, astfel că “pe alocurea traiul lor nu a fost mai greu ca acasă”¹⁵. Mai trebuie adăugat și faptul, relevat de asemenea în diverse memorii, că, trăind în universul satului – chiar dacă el era mult diferit de cel de acasă –, prizonierii din această categorie nu au trăit în aceeași măsură cu alte grupuri simțămintele apăsătoare ale deznădăjdirii din mediul lor firesc. Și în cazul lor rămăneau însă dorul de familie și de locurile natale, neputința de a înțelege și de a se deprinde cu obiceiurile și mentalitățile oamenilor printre care trăiau, disperarea de a viețui, nu se știa pentru cât timp, în locuri atât de diferite de cele în care se născuseră și atât de izolate în imensitățile înspăimântătoare ale teritoriului rusesc.

În privința prizonierilor români din rândul intelectualității, majoritatea ofițeri de rezervă și un număr mai mic de ofițeri de carieră, aceștia au fost repartizați aproape fără excepție în lagăre, ca de altfel și ceilalți ofițeri prizonieri din armatele inamice. Lagărele sau “câmpurile de concentrare”, cum au mai fost numite, erau despărțite în două zone, una rezervată ofițerilor, iar cealaltă subofițerilor și soldaților, primii fiind instalați în cazărmile eliberate prin plecarea unităților ruse pe front, iar ceilalți în barăci situate în apropiere. Aceștia din urmă erau folosiți la munci diverse, uneori la distanțe mari de lagăr, pe câtă vreme ofițerii erau obligați să îndeplinească doar activități de întreținere și autogospodărire în incinta “câmpurilor de concentrare”. Până la preluarea puterii de către autoritățile bolșevice, tratamentul rezervat ofițerilor prizonieri a purtat, în mod oficial, amprenta poziției privilegiate de care beneficia ofițerimea rusă în raport cu masa soldaților de rând, cu atât mai mult cu cât Petrogradul, sub

¹³ Nemoianu; Șaiu; Ghinghiniță; Petricoane-Drugărin; Furlugeanu; Pop.

¹⁴ Macarie, mss., p. 28.

¹⁵ AMU: Nemoianu 1922, p. 4.

presiunea cererilor de la vârful armatei, se străduia să obțină un tratament favorabil, pe bază de reciprocitate, și pentru imensul număr de ofițeri ruși aflați în captivitate în statele inamice. Drept urmare, în afară de înlesnirile amintite mai sus, ofițerii din lagărele rusești se bucurau de unele drepturi prevăzute în normele internaționale referitoare la prizonierii de război, primeau soldă lunară în funcție de gradul deținut, li se asigurau rații alimentare superioare celor rezervate soldaților, beneficiau de permisiuni în zilele de sărbătoare, de asistență medicală etc.

Gruparea în lagăre a ofițerilor români a înlesnit organizarea lor pe bază etnică, constituirea treptată a unor așa-zise “cluburi naționale”, în care intelectualii din viața civilă s-au străduit “să reînvie pe meleaguri străine viața național-culturală de pe plaiurile Ardealului nostru îndepărtat”. Vecinătatea lagărelor de soldați le-a înlesnit contactul cu românii simpli, în rândul cărora și-au propus “să întrețină focul sacru al iubirii de neam și să cultive credința în izbânda idealului unității naționale”¹⁶. Din sânul acestor grupuri s-a născut în scurtă vreme ideea concentrării prizonierilor români din Rusia într-un “corp” sau “legiune” de voluntari care să se alăture armatei române în clipa când guvernul de la București, așa cum sperau, va abandona neutralitatea declarată în 1914 și va începe lupta pentru eliberarea teritoriilor strămoșești aflate sub stăpânirea Austro-Ungariei.

În virtutea tradiționalei sale politici panslaviste, guvernul rus a luat încă de la începutul războiului măsura separării prizonierilor slavi de neslavi, iar cei dintâi au fost concentrați mai ales în Rusia europeană și în Siberia apuseană, în timp ce germanii, austriecii și ungurii au fost trimiși cu precădere în Siberia centrală și răsăriteană. Un fost prizonier și mai apoi printre principalii inițiatori ai voluntariatului românesc din Rusia, medicul brașovean Pompiliu Nistor, scrie în amintirile sale că românii au fost repartizați destul de frecvent împreună cu slavii, “fie din cauză că erau și ei pravoslavnici – ceea ce pentru ruși era ceva foarte important – fie că (autoritățile ruse – n. n.) aveau în vedere posibilitatea unei conlucrări politice cu românismul”¹⁷. Un alt prizonier remarcă, la rândul său: “Noi, românii, la începutul războiului am fost înglobați în această mare politică și repartizați în taberele de prizonieri printre slavi ...”¹⁸. Totuși, în maniera caracteristică Rusiei din ultimii ani ai țarismului, dispozițiile autorităților centrale au fost deseori încălcate, “din cauza germanofililor celor mulți care stăpâneau în provincii”¹⁹, astfel că numeroși prizonieri români au fost internați în lagăre în care predominau austriecii și ungurii, cu consecințe de cele mai multe ori nefavorabile pentru români. În memoriile lor, aceștia apreciază la

¹⁶ Macarie, p. 30-31.

¹⁷ DJBAN: Nistor, mss., p. 2.

¹⁸ GV 1923, 8 iulie.

¹⁹ DJBAN: Nistor, p. 3.

unison că traiul lor comun cu prizonierii din rândul națiunilor dominante ale Austro-Ungariei a însemnat, în primul rând, o “robie sufletească”.

Deoarece în Rusia se simțea o lipsă acută de cadre militare, autoritățile “au ales să folosească organizația militară a prizonierilor”, ceea ce însemna că erau suficienți pentru fiecare lagăr câțiva ofițeri ruși, iar toate celelalte atribuții de comandă și administrative le îndeplineau ofițerii și subofițerii desemnați din rândul prizonierilor²⁰. Menținerea organizării militare austro-ungare “a fost cea mai mare nenorocire pe capul românilor”, cu atât mai mult cu cât aproape toți ofițerii ruși de la partea sedentară, fiind fie germani de origine, fie germanofili, aceștia numeau la comanda grupurilor de prizonieri exclusiv ofițeri și subofițeri austrieci și unguri. “Astfel – subliniază bănățeanul Petre Nemoianu, un protagonist al mișcării naționale românești reprezentate de voluntarii ardeleni – prizonierii români au rămas convinși că și în Rusia tot neamțul și ungurul sunt stăpânii lui”²¹.

Același Nemoianu a descris amply viața românilor dintr-un asemenea lagăr în cartea sa *Prizonier la ruși, rob la unguri*, care a văzut lumina tiparului la câțiva ani după primul război mondial. Un grup numeros de prizonieri români, printre care și autorul cărții, a ajuns în lagărul de la Krasnoiarsk, din Siberia orientală, în ajunul de Crăciun al anului 1914. La periferia orașului, pe malul fluviului Enisei, era amenajat “câmpul de concentrare”, în care se găseau circa 3.500 de ofițeri și peste 40.000 de soldați din armata austro-ungară, capturați aproape toți în timpul ofensivei ruse în Galiția, din primele săptămâni ale războiului. În fruntea lagărului fusese numit un “comandament interior” condus de un general austriac, care primise atribuții largi din partea rușilor și care a instituit de la început normele din armata austro-ungară.

O primă nedreptate care li s-a făcut românilor nou sosiți în lagăr a fost emiterea dispoziției ca gradele ofițerești inferioare – cadeții și stegarii – să nu fie recunoscute în categoria ofițerimii, sub pretextul că în armata austro-ungară “sunt plătiți cu Löhnung (soldă zilnică), iar nu cu Gage (leafă lunară)”²². În acest fel, majoritatea ofițerilor români de rezervă “au fost trecuți în categoria Mannschaft (soldați), tăindu-le cele cinzeci de ruble pe lună ce le primiseră până atunci” și fiind transferați în spațiile rezervate trupei²³.

După cum reiese dintr-o scrisoare trimisă în iunie 1916 de către Petre Nemoianu gazetarului bănățean Casian R. Munteanu – care trecuse în Regatul român și activa la ziarul *România Mare*, editat la București de refugiații din Austro-Ungaria –, în lagărul de la Krasnoiarsk se găseau în acea perioadă 2.000 de ofițeri unguri, 1.000 austrieci, 200 germani și 300 turci, în timp ce românii

---

²⁰ AMU: Nemoianu, p. 3

²¹ Nemoianu 1922, p. 5.

²² Nemoianu f. a., p. 76.

²³ Nemoianu f. a., p. 77.

aveau doar 10 ofițeri cu gradul recunoscut²⁴. Fiindcă majoritatea ofițerilor proveneau de pe teritoriul Ungariei istorice, ei au obținut din partea autorităților ruse numirea în funcția de șef al lagărului ofițeresc a unui colonel de honvezi, care și-a alcătuit un “stat major” compus din ofițeri austrieci, germani și turci²⁵. Începând din acel moment, “a fost imprimată vieții din lagăr pecetea statului unitar-național maghiar”²⁶, considerată de prizonierii români ca “mult mai draconică decât cea de acasă”²⁷. Comandamentele fiecărei cazărmi erau conduse fără excepție de ofițeri unguri, ordinele de zi se redactau numai în limba maghiară, scrisorile prizonierilor de altă naționalitate erau drastic cenzurate, românii erau “suspectați la tot pasul, avertizați mereu, urmăriți în toate mișcărilor și manifestările lor”²⁸. Acuza pronunțată frecvent de ofițerimea maghiară din lagăr era că insuccesele din 1914 ale armatei austro-ungare pe frontul galițian, cărora li se datora și căderea în captivitate a zecilor de mii de prizonieri aflați în Krasnoiarsk, erau urmarea lașității și trădării unităților cehoslovace și române încadrate între regimentele ungurești de pe front²⁹. “De acum înainte – scrie Nemoianu – în *voienni gorodok* (orașelul militar – n.n.) numai cultura, sportul și cântecul unguresc aveau succes și respect”, iar tratamentul ce li s-a impus a însemnat pentru români “suferințe și mizerii pe care nu ni le-am fi putut închipui”³⁰. Într-o succintă definiție a rigorilor instituite de ofițerii maghiari, autorul numește lagărul “Ungaria de pe Enisei”, subliniind că “a nu te considera ungur în Krasnoiarsk era egal cu a te declara în afară de lege”³¹.

Asemenea situații au împiedicat într-o măsură însemnată manifestarea de sine stătătoare a prizonierilor români din Rusia, așa cum o concepeau coordonatorii voluntariatului, dar ele nu au fost singurele opreliști în calea acestei inițiative. Am relatat mai sus că o bună parte dintre prizonieri au fost distribuiți în mediul rural, de multe ori în localități situate la mari distanțe de căile de comunicație, ceea ce făcea aproape imposibilă stabilirea vreunui contact între ei și ofițerii români din lagăre care au făcut propagandă pentru voluntariat și mai târziu au recrutat voluntari în diverse zone ale Rusiei. Mulți dintre aceștia au arătat după revenirea în țară că nu au avut cunoștință de organizarea unităților de voluntari, după cum nu cunoșteau nimic din ce se întâmpla în afara satelor rusești în care trăiau. Neavând informații și îndrumători, nu puțini au fost cei care s-au resemnat cu soarta ce le era rezervată, așteptând să se încheie într-un fel sau altul războiul pentru a se întoarce la vetrele lor. Au fost, desigur, și dintre

²⁴ RM 1916, 7 august.

²⁵ Nemoianu 1922, p. 6.

²⁶ Nemoianu f. a., p. 95.

²⁷ RM 1916, 7 august.

²⁸ RM 1916, 7 august.

²⁹ Nemoianu, f. a., p. 104.

³⁰ Nemoianu, f. a., p. 95.

³¹ Nemoianu, f. a., p. 118.

acea care, chiar dacă au aflat unele vești despre voluntariat, erau literalmente îngroziți de perspectiva de a relua lupta într-un război crâncen ce părea să nu se mai sfârșească. Nu în ultimul rând, cugetul omului simplu era marcat de teama că, odată făcut pasul spre voluntariatul național românesc, oficialitățile de acasă vor lua măsuri aspre împotriva familiilor celor ce se făceau vinovați de “trădare de patrie”. Putem lesne să ne dăm seama că au fost puțini români, inclusiv intelectuali, care au intuit deznodământul conflagrației și, mai ales, dezagregarea monarhiei dualiste. Mai curând predomina sentimentul că românii din Transilvania și Bucovina vor fi siliți să trăiască și după război în cadrul imperiului, situație în care cei ce se angajau într-o acțiune fățiș antihabsburgică, odată întorși acasă, nu se puteau aștepta decât la un tratament represiv.

De asemenea, nici prizonierii proveniți din rândurile intelectualității nu s-au manifestat unanim și fără rezerve pentru o mișcare națională românească pe teritoriul Rusiei, iar unii au adoptat chiar o atitudine potrivnică voluntariatului. Pompiliu Nistor, Petre Nemoianu, Victor Deleu, Elie Bufnea și alți ofițeri voluntari au scris în memoriile lor că, după sosirea în lagărul de la Darnița, diverși “camarazi au început să manifeste ambiții și râvne personale, spirit civil ..., căutând să-și impună punctul de vedere și să-și facă aderenți”. Spre sfârșitul anului 1916 – sub impresia știrilor alarmante despre situația politico-militară dramatică a României –, deși majoritatea celor ce optaseră pentru voluntariat erau “stăpâniți de o însuflețire la fel de mare”, s-au observat din partea altora “unele sfiieli, unele atitudini dubioase”, mai ales când era vorba de declarații publice față de autoritățile ruse, față de prizonierii de alte naționalități și față de reprezentanții armatei române care au trecut pe la Darnița³². Au apărut voci care afirmau că scopul concentrării prizonierilor români “nu era să ne facem voluntari, ci să trecem în România tot în calitate de prizonieri, sau pentru servicii, slujbe etc.”³³. Cei mai mulți dintre românii șovăielnici sau fățiș potrivnici voluntariatului, spune Pompiliu Nistor, erau ofițerii de carieră care “aveau credința că nu se va schimba nimic în susținătoarea carierei lor, în atotputernica monarhie habsburgică”³⁴.

Ca urmare, Comitetul Executiv constituit la Darnița pentru a coordona mișcarea voluntarilor români a luat hotărârea întocmirii unei “Cărți negre”, în care să fie consemnate numele și faptele celor ce se făceau vinovați de “trădarea idealului nostru național”. Un “juriu de onoare”, desemnat în acest scop, a consemnat în “Cartea neagră”, din decembrie 1916 până la plecarea primului eșalon de voluntari de la Darnița la Iași (3 iunie 1917), numele, gradul și locul de origine a 178 de persoane care au refuzat să “se înroleze în serviciul națiunii”

³² DJBAN: Nistor, p. 13; AMU: Bufnea, mss., p. 84; Nemoianu 1922, p. 11.

³³ DJBAN: Nistor, p. 13.

³⁴ DJBAN: Nistor, p. 14.

sau au făcut “agitație potrivnică scopului”³⁵. Definind categoriile consemnate în documentul incriminator, Pompiliu Nistor scrie următoarele: “Erau unii care, deși aprobau mișcarea, totuși nu s-au prezentat din cauză de boală, familie grea, vârstă și alte piedici adevărate sau inventate. Alții, care rămâneau pasivi, nu credeau în posibilitatea unei uniri, dar nici nu lucrau contra celorlalți. Și erau, în sfârșit, aceia – mulți –, cărora războiul român pare a le fi fost o ofensă personală, care tunau și fulgerau contra a tot ce era român”³⁶. Referindu-se la aceștia din urmă, conducătorii voluntarilor apreciau tranșant că cei ce refuzau “să vie cu noi la luptă sunt descalificați, asemenea unui Mangra și Vlaicu”³⁷.

În principal, însă, conviețuirea în lagăre cu ofițerii austrieci și unguri a fost considerată cea mai puțin prielnică manifestării de sine stătătoare a românilor din Rusia. De aceea, inițiatorii voluntariatului românesc au solicitat în numeroase rânduri autorităților ruse separarea românilor de “neprieteni” și transferarea lor în lagărele în care predominau prizonierii proveniți din rândul altor naționalități ale imperiului austro-ungar. Pe alocuri, cererile lor au dat unele rezultate, însă ele au apărut mai ales după revoluția rusă din februarie 1917, când și mișcarea voluntarilor români, începută la sfârșitul anului precedent, a cunoscut o perioadă de avânt.

Trebuie să adăugăm, totodată, că izolarea în care s-au aflat o lungă perioadă de timp prizonierii români din Rusia era legată și de situația politică a vechiului Regat. Din motive lesne de înțeles, guvernul de la București a evitat în perioada neutralității să se preocupe de soarta acestora, declarând că problema transilvănenilor și bucovinenilor captivi este o chestiune internă a Austro-Ungariei. În plus, datorită tensiunii diplomatice ce a domnit între Rusia și România în anii 1914-1916, frontiera dintre cele două state a fost ermetic închisă, astfel că stabilirea unui contact cu prizonierii români era aproape imposibilă. Neputința autorităților române de a intra în legătură cu conaționalii din Rusia s-a prelungit și după intrarea României în război, în primul rând datorită dificultăților prin care trecea țara ca urmare a insuccesului campaniei din 1916 și în al doilea rând ca urmare a menținerii relațiilor cu imperiul țarist la un nivel tensionat, în pofida alianței militare și a garanțiilor stipulate în tratatul și convenția cu Antanta din 4/17 august 1916.

Alexandru Lapedatu, care se afla la Moscova în legătură cu tezaurul românesc evacuat în Rusia, îi scria în iulie 1917 lui Nicolae Iorga că românii ce se găseau acolo, cu deosebire zecile de mii de prizonieri, sunt lipsiți de informații privitoare la Regat, deoarece presa rusească nu publica nimic despre România, în afara unor știri laconice, fără comentarii. “Ce privește propaganda pentru cauza noastră prin presa de aici – adaugă el –, merge foarte greu.

³⁵ BARB: Regulamentul juriului ..., mss., AMU: “Cartea neagră”..., mss.

³⁶ DJBAN: Nistor, p. 15.

³⁷ DJBAN: Nistor, p. 15.

Consulul (român – n. n.) vrea să facă ceva. Se lovește însă de indiferența de aici și de nepăsarea de acasă³⁸.

Totuși, cea mai mare parte a prizonierilor români a fost repartizată împreună cu prizonierii cehi, slovaci, sârbi, polonezi, ruteni. Pompiliu Nistor arată că dacă germanii și maghiarii erau, de regulă, internați în lagăre mari, amenajate în afara orașelor, slavii și românii erau încartiruiți în orașe, în grupuri de 20-40 de persoane. Printre prizonierii de altă naționalitate decât cea germană și cea maghiară s-au conturat două tabere: una antantofilă, formată din cehi și români, și alta austrofilă, din polonezi și ruteni³⁹, dar aceasta nu a fost, desigur, o regulă, existând în chip firesc și numeroase excepții. Slavii, în general, îndeosebi cehii și sârbi, au fost mai bine tratați de autoritățile ruse, astfel că li s-a acordat de la început sprijin moral și material și li s-a permis, cu mult înaintea altora, organizarea politică și militară proprie.

În timpul prizonieratului, între români și cehi s-au încheșat relații de simpatie reciprocă și de colaborare ce se vor dovedi benefice pentru transilvăneni și bucovineni, cu atât mai mult cu cât cehii erau sigurii care puteau compensa absența temporară a sprijinului pe care aceștia îl așteptau din țară. Neavând un stat național propriu din partea căruia să nădăjduiască ajutor, cehii din Rusia – în strânsă legătură cu cei din țările occidentale – și-au constituit de la începutul războiului organizații politice încheșate care le-au permis să-și exprime în mod convingător dezideratele naționale. Ei se remarcă, după cum scria același Pompiliu Nistor, prin “întreg bagajul lor de politică conștientă, intransigentă, fanatică, prin întrederea de la început a unei Boemii independente, care i-a făcut să treacă la ruși în masă și să facă răscoală acasă⁴⁰”. Bucurându-se de protecția guvernului rus, cehii au stabilit legături cu cercurile oficiale din Franța, Anglia, Italia și S.U.A., și-au înființat ziare de propagandă națională la Petrograd, Moscova și Kiev – alături de alte periodice editate în occident –, iar în fruntea acțiunii lor s-au aflat de la început personalități politice remarcabile și cu largă susținere internațională, ca Thomas Masaryk și Eduard Beneș.

Încă înainte de izbucnirea războiului, se aflau în Rusia circa 10.000 de cehi de toate profesiile, iar numai în primii doi ani de război au ajuns prizonieri la ruși peste 400.000 de militari cehi și slovaci. În august 1914, ei au format o “miliție de voluntari” care a participat în luna octombrie la lupte alături de armata rusă. În ianuarie 1916, această “miliție” s-a transformat în regiment, iar în primăvara aceluiași an, ca urmare a sporirii efectivelor, a dobândit statutul de brigadă.

³⁸ BARB: Scrisori către Iorga, f. 85-86.

³⁹ DJBAN: Nistor, p. 2.

⁴⁰ DJBAN: Nistor, p. 3.

Asociațiile culturale și de ajutorare ale cehilor și slovacilor, multe create înainte de război, s-au contopit în februarie 1915 într-o uniune cu caracter politico-național. După Congresul “anti-austriac” al Uniunii, desfășurat la Kiev în toamna anului 1916, ceho-slovacii au fost recunoscuți de Aliați ca beligeranți.

În perioada care a urmat revoluției din februarie 1917, noile autorități ale Rusiei au devenit și mai favorabile activității de emancipare națională desfășurate de slavii din Austro-Ungaria⁴¹. În 20-24 aprilie 1917 a avut loc, la Kiev, Congresul Național al ceho-slovacilor din Rusia, care a proclamat “unirea tuturor teritoriilor ceho-slovace într-un singur stat național independent, trimițând poporului de acasă un manifest în acest sens”⁴². Conform hotărârii Congresului, toate organizațiile din Franța, Anglia, Italia, S.U.A. și Rusia se contopeau sub autoritatea unui Consiliu Național Cehoslovac, cu câte o secție în fiecare dintre aceste țări. Noul forum politic conducător a desfășurat o amplă activitate, urmărind îndeaproape soarta prizonierilor, recrutarea de voluntari și susținerea unei intense propagande pentru obținerea sprijinului internațional necesar dobândirii independenței.

Era firesc ca ceho-slovacii să acorde atenție și sprijin acțiunilor altor popoare din Austro-Ungaria, deoarece propriul lor obiectiv era mai lesne de îndeplinit în condițiile colaborării cu celelalte naționalități supuse din imperiul dualist. De aceea, după cum evidențiază Pompiliu Nistor, organizațiile acestora “ne serveau și pe noi, știrile lor ne îmbărbătau și luminau și pe noi; puterea ce aveau ei ... ne proteja și pe noi de multe șicane”⁴³. Sub impulsul acțiunilor organizate de ceho-slovaci a renăscut și printre românii din Rusia încrederea în posibilitatea îndeplinirii idealului național și s-a cristalizat convingerea că pentru împlinirea acestuia ei înșiși trebuie să participe nemijlocit, cu armele în mână, la înfrângerea militară a dublei monarhii.

Este greu să se stabilească cu precizie momentul apariției primelor inițiative cu privire la organizarea trupelor de voluntari români din Rusia. Cele dintâi demersuri au fost întreprinse de refugiații ardeleni și bucovineni stabiliți în Regatul român, însă, cum am mai arătat, legăturile celor din țară cu prizonierii din Rusia au fost aproape inexistente până după revoluția din februarie 1917. În ceea ce îi privește pe românii din prizonierat, ideea a aparținut desigur unor intelectuali care, în majoritate, jucaseră un rol oarecare în mișcarea națională din anii anteriori războiului și care s-au străduit și în Rusia să mențină trează în rândurile soldaților conștiința de neam și credința în destinul poporului român.

În ciuda greutăților de tot felul, de pe la sfârșitul anului 1915 au început să fie difuzate în lagăre relatări ale presei rusești despre manifestările opoziției antantofile din România și despre acțiunile refugiaților ardeleni și bucovineni,

⁴¹ GV 1923, 22 iulie.

⁴² Nemoianu 1922, p. 65.

⁴³ DJBAN: Nistor, p. 3.

menite să determine abandonarea neutralității și intrarea țării în război pentru dezrobirea teritoriilor românești de sub stăpânirea Austro-Ungariei⁴⁴. O deosebită impresie au produs în rândul prizonierilor informațiile despre încercările de constituire la București a unei “Legiuni Ardelene”, despre transformarea “Ligii Culturale” în “Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor”, despre constituirea “Acțiunii Naționale” și “Federației Unioniste” etc. Acestora li se adăugau afirmațiile tot mai frecvente ale corespondenților ruși de presă de la București în legătură cu intensificarea presiunilor Antantei pentru a determina România să adere la această alianță. Devenea evident că se apropia clipa când statul român trebuia să se decidă și că, datorită opțiunii majorității oamenilor politici și sentimentelor opiniei publice românești, el se va alătura inamicilor Austro-Ungariei și Germaniei.

Câteva încercări de organizare a unor unități de voluntari români au avut loc înainte de vara anului 1916, însă ele au fost sporadice și timide, mai ales că prizonierii “au trebuit să înfrunte nu numai dușmănia fățișă a foștilor camarazi unguri și nemți, ci și ostilitatea vădită a comandamentelor de lagăre”⁴⁵.

În ce privește atitudinea obstrucționistă a autorităților țariste față de inițiativele românilor, deținem un exemplu dintre cele mai grăitoare. În iarna 1915-1916 lagărul din orașul Kineșma (gubernia Kostroma) a fost vizitat de prințul Bobrânski, fost ministru de interne al Rusiei, care sosise pentru a lua legătura cu prizonierii cehi și slovaci aflați în atenția oficialităților ruse. Cei 48 de ofițeri români aflați în lagăr au folosit prilejul pentru a afla “dacă raporturile (Rusiei – n. n.) cu guvernul român sunt de a putea și noi spera” și dacă “nu s-ar putea găsi vreo modalitate ca noi românii să putem trece în România”⁴⁶. Prințul le-a comunicat că românii ar putea fi încadrați, ca și voluntarii slavi, în armata rusă, precizând că ar urma să fie folosiți în cursul ofensivei preconizate de generalul Brusilov pentru vara anului 1916, în vederea susținerii unei propagande rusofile în spatele frontului inamic, în rândul populației românești din Bucovina. El s-a străduit, totodată, să-i descurajeze pe ofițeri în legătură cu posibilitatea de a lua contact cu legația română din Petrograd, adăugând că reprezentanța diplomatică a Regatului este “în permanență fără instrucțiuni, iar pentru o inițiativă sunt incapabili”⁴⁷. Era evident că Bobrânski exprima poziția oficială a cercurilor imperiale, conform căreia Rusia nu era dispusă să sprijine “o năzuință politică română independentă”, acceptând să-i folosească, eventual, pe prizonieri numai în limitele propriilor ei interese.

Referitor la această atitudine, un alt fost voluntar, Elie Bufnea, a scris mai târziu: “Politica urmată de guvernul țarist, chiar după intrarea României în

⁴⁴ DJBAN: Nistor, p. 2.

⁴⁵ GV 1923, 3 iunie.

⁴⁶ GV 1923, 8 iulie.

⁴⁷ GV 1923, 8 iulie.

război, nu se împăca în mod sincer cu formarea unor trupe de români ardeleni și bucovineni, care erau, cum au și fost, o elocventă manifestare pentru o Românie mare, un scop care durea pe țariști și lovea în planurile lor de viitor, întocmai cum lovea în autoritatea habsburgilor”⁴⁸. De aceea, ofițerii din lagărul de la Kineșma, ca și alte grupuri de prizonieri români, s-au convins tot mai mult că “pentru toți nu mai putea fi o altă orientare decât spre vechiul Regat”, astfel că “am procedat la o adevărată bombardare a legației, consulatelor, guvernului român, ba chiar și a celui rus, cu scrisori din toate părțile Rusiei, pentru a ne concentra în scopul formării de legiuni”⁴⁹.

În vara anului 1915, un grup de ofițeri români din lagărul de la Tomsk a redactat “un fel de apel către țara românească, pe care ar fi fost să-l iscălească ei, împreună cu toți subofițerii și vreo sută de soldați. Aceștia cereau ca România să intre în război împotriva Austro-Ungariei, iar ei să fie înrolați ca voluntari pentru dezrobirea teritoriilor subjugate”⁵⁰. După afirmația lui Eugen Goga (fratele poetului Octavian Goga), care se număra și el printre ofițerii din Tomsk, cei 500 de prizonieri români din lagărul siberian comentau zi de zi între ei mult așteptatul eveniment al intrării țării în război: “România va intra în acțiune. România va smulge Ardealul din ghiarele pajurei cu două capete. Din prizonieri ce suntem acum vom ajunge tovarășii rușilor”⁵¹. Eliberat din lagăr împreună cu prietenii săi Laurian Gabor și Nicolae Paparadu, la intervenția fratelui său pe lângă ministrul Rusiei la București, Stanislav Poklewski-Koziel, Eugen Goga a plecat în România în vara anului 1916, cu promisiunea că odată ajuns în țară va acționa prin toate mijloacele pentru eliberarea prizonierilor și înrolarea lor ca voluntari în armata română⁵².

O puternică influență au avut-o asupra celor din prizonierat cărțile și presa românească care, deși anevoios și sporadic, reușeau totuși să ajungă în unele lagăre. Este grăitoare în acest sens scrisoarea trimisă în iunie 1916 de sublocotenentul Petre Nemoianu din lagărul de la Krasnoiarsk fostului redactor de la *Românul* și *Drapelul*, Casian R. Munteanu, ajuns în România după ce reușise să evadeze înainte de executarea sentinței capitale pronunțate împotriva sa de curtea marțială a Corpului VII Armată din Timișoara⁵³. Din acest document reiese că traiul greu al prizonierilor din îndepărtata localitate era compensat într-o oarecare măsură de bucuria primirii din țară a unor cărți și, mai ales, a ziarelor editate la București de refugiații din Austro-Ungaria: *Tribuna*, *România Mare*, *Ardealul*, *Libertatea*, *Atacul*, *Adevărul* etc. Nemoianu relatează

⁴⁸ Bufnea 1928, p. 8.

⁴⁹ GV 1923, 8 iulie.

⁵⁰ Goga 1916, p. 251-252.

⁵¹ Goga 1916, p. 251-252.

⁵² Goga 1916, p. 293-295.

⁵³ PR 1923, 3 februarie; BR 1919, 17 octombrie; Stan 1985, p. 345-346.

că “unii numeri circulă deja printre feciori, care de doi ani de zile acum citesc pentru prima oară scrisoare românească. Ziua-noaptea citesc și ziarul nu l-ar da din mână pentru toată lumea, ca nu cumva să ajungă în mâini profane”⁵⁴. Reproducând integral scrisoarea, pe care semnatarul o expedia în numele celor câteva sute de “copii ai nimănu” – cum îi numea Octavian Goga pe prizonierii români din Rusia –, ziarul *România Mare* atrage atenția că “o intervenție serioasă, amicală, făcută din partea bărbaților noștri autorizați pe lângă guvernul rusesc ar putea avea șanse de reușită”⁵⁵.

Numeroasele intervenții de acest gen – asupra cărora nu vom zăbovi, deoarece conținutul lor este în esență același – s-au făcut la Ministerul de Război al României și la legația română din Petrograd, însă “nu numai au rămas fără rezultat, dar nu i-a reușit nimănu să stoarcă nu răspuns, o notă măcar”⁵⁶. Pompiliu Nistor a scris după război cu o accentuată notă de reproș la adresa diriguitorilor de atunci ai țării că prizonierii răspândiți pe cuprinsul Rusiei nu au primit nici un răspuns oficial întrucât guvernul român “se temea să nu-i fie bântuită neutralitatea perfectă, sau poate era sătul de ardelenii ce-i avea (refugiații – n. n.) și care îi făceau destulă bătaie de cap”⁵⁷. Singură “Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor” a luat inițiativa înființării unui birou de presă la Petrograd, prin intermediul căruia s-a putut expedia în lagăre un număr sporit de ziare și cărți, în seturi de 20-30 de exemplare⁵⁸.

Bineînțeles că nici demersurile întreprinse în această perioadă pe lângă guvernul de la Petrograd nu au avut mai mulți sorți de izbândă. Motivele care au determinat oficialitățile ruse să se opună eliberării prizonierilor și organizării lor în unități de voluntari au fost în primul rând de ordin politic, așa cum am mai menționat, dar și de altă natură. Într-un raport pe care l-a înaintat organizației voluntarilor români după sosirea sa la Darnița din prizonierat, Pompiliu Nistor enumeră în acest sens o serie de factori: preocuparea proprietarilor ruși de a nu pierde brațe de muncă extrem de rentabile; interesul comandamentelor lagărelor de a avea în continuare la dispoziție lucrători harnici, pricepuți și ascultători, într-o vreme când în rândurile armatei și populației se răspândea tot mai mult molima nesupunerii; influența ofițerilor austrieci și unguri asupra ofițerilor ruși din administrația lagărelor etc⁵⁹.

În acest fel, până după declararea beligeranței României, toate acțiunile și intervențiile destinate concentrării prizonierilor români ardeleni și bucovineni în

⁵⁴ RM 1916, 7 august; Nemoianu f. a., p. 113.

⁵⁵ RM 1916, 7 august.

⁵⁶ DJBAN: Nistor, p. 5.

⁵⁷ DJBAN: Nistor, p. 5.

⁵⁸ DJBAN: Nistor, p. 5; Diamandy 1929, p. 816.

⁵⁹ AMU: Ordine de zi, rapoarte, procese verbale (1916-1917), mss.; Nemoianu 1922, p. 8-9; Enea 1968, p. 157.

unități de voluntari au rămas în stadiul intențiilor. Importanța lor rezidă totuși în faptul că s-a creat printre prizonieri acea emulație care va da mai târziu rezultate și că cercurile politice și militare române, în ciuda rezervelor manifestate oficial, au putut să ia cunoștință de intențiile conaționalilor aflați în Rusia și să reflecteze la valoarea politică și militară a voluntariatului.

IOAN I. ȘERBAN

Transylvanian Romanians in Russian Imprisonment in the Years of Romania's Neutrality (1914-1916)

(Summary)

From the almost 500.000 Transylvanian Romanians mobilised in the Austrian-Hungarian army during World War I, more than 100.000 fell prisoners in Russia, captured following the military operations on the front or reaching captivity due to the numerous desertions caused by the refusal to fight for the interest of an empire that oppressed the nation they belonged to. Most of the Romanian prisoners, and the prisoners from other nationalities, were assigned to different jobs in agriculture, the industry, transportation, considering their occupation in civil life, and the rest – mainly officers and non-commissioned officers - were put into the numerous prisoner camps across the whole of European and Asian Russia.

In this study we have set for ourselves the goal to analyse, on the basis of the documentary information, a series of aspects that were little approached until now: the life of the Romanian prisoners in an environment that was entirely different from the one home, their feelings in the conditions of the captivity, the disputes unleashed on the Russian territory – after the resemblance with the ones from the period before the war – between the prisoners from the privileged people of Austria-Hungary and those from the dominated people and nationalities etc. Without rousing too much, as we have done this on other occasions, in other studies, we have underlined that even since the period of Romania's neutrality, an initiative was born among the Transylvanian Romanian prisoners to organise themselves into units of volunteers, that would fight at the proper time, in the Romanian army for the liberation of Transylvania and the Banat from the ruling of the dualistic empire and their unification with the homeland. This idea was successful in the years that followed, leading to the organisation on the Russian territory of two units of Transylvanian volunteers and volunteers from Bucovina, who contributed to Romania's completion as a state in 1918.

Abrevieri bibliografice

- AMU - Arhiva Muzeului Unirii, Alba Iulia, fond Marea Unire: Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei*, caiet mss., inv. 6557; "Cartea Neagră" a Corpului Voluntarilor Români din Rusia, caiet mss., inv. 4584; A. Ghinghiniță, *Amintiri din primul război mondial. Organizarea corpului de voluntari ardeleni*, mss., inv. 6601; Octavian Furlugeanu, *Amintiri*, mss., inv. 6722; Ordine de zi, rapoarte, procese verbale ale Corpului Voluntarilor Români de la Darnița (decembrie 1916-aprilie 1917),

- caiet mss., inv. 2880; Mihai Petricoane-Drugărin, *Însemnările unui voluntar român bănățean*, mss., inv. 6727; E. V. Pop, *Însemnări despre voluntarii din Rusia*, mss., inv. 6638; Samuil Poruțiu, *Scurt istoric al Corpului Voluntarilor Români ardeleni, bănățeni, bucovineni din Rusia în primul război mondial (1916-1918)*, mss., inv. 6761/1; Raportul lui Petre Nemoianu către lt. col. Constantin G. Pietraru (Kiev, 25 noiembrie 1917), mss., inv. 2883; Ioan Șaiu, *Memoriu. Corpul Voluntarilor Români din Rusia (1917-1920)*, mss., inv. 6658.
- BARB - Biblioteca Academiei Române, București, Serv. Msse., Arhiva "Luceafărului", Regulamentul Juriului de Onoare al Corpului Voluntarilor Români din Rusia, mapa IX, varia 1; fond Scrisori către Nicolae Iorga, vol. 269/1917, f. 85-86.
- Botezan 1978 - Ioana Botezan, *Documente privind aspecte ale acțiunii de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii transilvăneni și bucovineni din Rusia pentru a lupta pe frontul din Moldova în anul 1917*, în *Mehedinți – istorie și cultură*, nr. I, Drobeta-Turnu Severin, 1978.
- BR - *Banatul românesc*, Timișoara, I, nr. 76 din 17 octombrie 1919.
- Bufnea 1928 - Elie Bufnea, *Voluntarii români din Siberia*, Brașov, 1928.
- Deutsch 1957 - Robert Deutsch, *Despre activitatea unor grupe revoluționare pe teritoriul Rusiei Sovietice (1919-1921)*, în *Analele Institutului de Istorie al partidului*, București, 1957, nr. 5.
- Diamandy 1919 - Constantin Diamandy, *Ma mission en Russie (1914-1918)*, în *Revue des Deux Mondes*, XCIX année, septième période, 15 février 1919.
- DJBAN - Direcția județeană Brașov a Arhivelor Naționale, fond Pompiliu Nistor: Pompiliu Nistor, *Corpul voluntarilor români ardeleni-bucovineni. Istoricul înființării, până la sosirea la Iași*.
- Duțu 1968 - Dumitru Duțu, *Voluntarii români din Transilvania în lupta împotriva Puterilor Centrale, pentru eliberare națională și unitate (1916-1918)*, în *Studii*, București, 1968, nr. 6.
- Enea 1968 - Constantin Enea, *Organizarea și acțiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917-1918)*, în *Studii și articole de istorie*, București, 1968, nr. 11.
- Goga 1916 - Eugen Goga, *Două Siberii*, București, 1916.
- Groza 1987-1988 - Rodica Groza, *"Astra" și soldații români de pe front în primul război mondial*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, 1987-1988, nr. XXVIII.
- GV - *Gazeta Voluntarilor*, Cluj, I, nr. 20 din 3 iunie 1923.
- Kirițescu 1925 - Constantin Kirițescu, *Războiul pentru întregirea neamului*, vol. I-II, București, 1925.
- Macarie, mss. - Ioan Macarie, *Jurnal de pe front și din prizonierat*, mss. pus la dispoziția noastră pentru studiu de d-na Lucia Vlad, fiica lui I. Macarie.
- Maior 1985 - Liviu Maior, *Soldați români în armata austro-ungară*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985.
- Maniu 1921 - Iuliu Maniu, *Ardealul în timpul războiului*, Cluj, 1921.
- Matveev 1961 - I. Matveev, *Contribuția oamenilor muncii români la luptele din Siberia pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, în *Analele Institutului de Istorie al partidului*, București, 1961, nr. 5.
- Nemoianu 1922 - Petre Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922.
- Nemoianu f. a. - Petre Nemoianu, *Prizonier la ruși, rob la unguri*, București, f. a.

-
- Nițescu 1926 - Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia (anul 1917)*, vol. I, Brașov, 1926.
- Păcățianu 1922 - Teodor V. Păcățianu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*, în *Transilvania*, Sibiu, LIV, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1922.
- Popeangă 1978 - Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, 1978.
- PR - *Progresul*, Oravița, XI, nr. 5 din 3 februarie 1923.
- RM - *România Mare*, Kiev, nr. 23 din 22 decembrie 1917; *România Mare*, București, I, nr. 30 din 7 august 1916.
- Stan 1985 - Constantin I. Stan, *Casian R. Munteanu – luptător pentru unitate națională*, în *Banatica*, Reșița, 1985, nr. VIII.
- Șerban 1998-1999 - Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii primului război mondial*, în *Annales Universitatis Apulensis*, Alba Iulia, 1998-1999, nr. 2-3.